

Linda Stewart

Amerikabrev

Linda Stewart

Amerikabrev

© MUSEUMSFORLAGET Trondheim 2017
ISBN 9788283050523

Grafisk formgivning Fagtrykk Trondheim AS

Omslagsdesign Fagtrykk Trondheim AS

Omslagsillustrasjon DS Servia. Fotograf: John S. Johnston. Kilde: Detroit Publishing Company Photograph Collection, Library of Congress, USA.

På baksida: Portrett av Randi Pedersdatter Holtseteren. Fotograf: Josephine Grundseths efterfølgere, Lillehammer. Kilde: David Rueds samling / Randi og Mathias i 1942. Foto: Helen Schlossers samling

Papir 130 g Hello Fat matt

Boka er satt med Apple Garamond Pro 11,5/14 pkt

Trykk og innbinding GPS group

Museumsforlaget
Kjøpmannsgata 23
7013 Trondheim

telefon 47 47 87 47
post@museumsforlaget.no
www.museumsforlaget.no

Denne boka er beskyttet av lov om opphavsrett til åndsverk, og avtaler om kopiering inngått med Kopinor. Ta kontakt med forlaget om du ønsker å gjengi deler av boka, i medieuavhengig form.

Innhold

Randi Pedersdatter Holtseteren – Husmannsdatter i Gausdal	11
1878 – Innhøsting i Østre Gausdal	11
1879 – Randi liker å skrive.....	12
1879 – Gårdsgutten uten odel	18
1879 – Kjærlighetens veier i Gausdal	20
1880 – 29. januar. Vinterbryllup på Holtseteren.....	21
1881 – En norsk fabrikkarbeider i Minnesota	23
1882 – Skogsarbeid i Wisconsin.....	25
1888 – Kjærlighetsbrevet	27
1888 – Hjem til Norge	30
1888 – En etterlengt fjelltur	33
1888 – Skal, skal ikke?	36
Randi Kankrud – Kone og emigrant	41
1889 – Reisen hjemmefra	41
1889 – Å kaste loss.....	48
1889 – Ankomsten i Amerika	54
Randi Anderson – Immigrant og nybygger	65
1889 – Sitt eget hjem.....	65
1889 – I Gausdal savner de Randi.....	76
1889 – Familieforøkelse i Curtiss	84
1890 – Nyttårsbrev fra Gausdal om en uheldig blodforgiftning.....	87
1890 – Nydyrking i Curtiss.....	89
1890 – Høsten. Dagliglivet i Gausdal og Wisconsin	97
1891 – Småbarnsmor til to	99
1892 – En ny nevø i Gausdal.....	110
1892 – Det nye huset i Curtiss.....	112
1893 – Sorg og hjemlengsel	114
1893 – Så lenge helsa holder	119
1894 – Flere dødsfall svekker båndene til Norge	122
1894 – Utsatt avreise.....	127
1895 – En norsk jul i Curtiss	129
1896 – Ulike skjebner i Amerika.....	136

Randi Rued – farmerkone i Wisconsin.....	141
Familielivet i Wisconsin	141
Gårdsdriften.....	143
Barna flyr ut av redet.....	146
Byen Curtiss.....	150
Forenings- og kirkeliv.....	152
Randis familie i Gausdal	154
Mathias' familie.....	161
Familie og venner.....	164
Ekteparet Randi og Mathias.....	165
Livet går mot slutten	166
Randis familie	169
Mathias' familie	172
Litteratur og kilder	175

Forord

I denne boken belyses norsk emigrasjonshistorie nedenfra, via Randi Pedersdatter Holtseteren, en husmannsdatter fra Gausdal, som reiste til Amerika i 1889. Randis historie er sann, og er basert på skriftlige og muntlige kilder. Den er svært personlig, men representerer samtidig den universelle migrasjonsfortellingen: oppbrudd fra en kjent tilværelse, en fysisk reise og etablering av et nytt liv et helt annet sted.

Utvandringen til Amerika var den største masseemigrasjonen fra Norge noensinne. Mellom 1832 og 1930 forlot over 900 000 nordmenn sitt fedreland. Bare fra Irland forsvant en større prosentvis andel av befolkningen over Atlanterhavet.

Historien om den fattige husmannssønnen som utvandret og ble storbonde i Amerika, er blitt fortalt før, men er lite representativ for flertallet av norske emigranter. De fleste måtte jobbe hardt og forble relativt anonyme – også i den nye verden.

For å kunne skrive en mer universell emigranthistorie brukte jeg følgende utvalgs-kriterier:

- Emigranten skulle representere gjennomsnittet.
- Hun skulle være kvinne.
- Hennes emigrasjon hadde funnet sted i en av de store emigrasjonsbølgene før 1900, men ikke altfor tidlig, da jeg også ønsket å finne tilhørende fotografier.
- Hun hadde etablert seg i et av de typiske norske bosettingsområdene i den amerikanske Midtvesten.

Ut fra disse kriteriene ble brevene til Randi Pedersdatter Holtseteren valgt fra arkivet til Norsk utvandrer-museum og forskningssenter (nå Migrasjonsmuseet). Den avgjørende grunnen til å velge Randi var at hun skrev lange, velartikulerte brev. Langt fra alle kvinner på den tiden var i det hele tatt skriveføre. Brevserien hennes begynner med avreisen fra Gausdal en kald vintermorgen i mars 1889, og avsluttes under førjulstria i 1895, når hun er godt etablert i Wisconsin. I brevene til sin bror Kristian beskriver hun opplevelsen av selve reisen, ankomsten i Amerika og nyetableringen i Wisconsin. De gir innsikt i en svært personlig opplevelse av hva migrasjon egentlig innebærer. Returbrevene hun mottok hjemmefra, avspeiler i tillegg hvordan emigrasjonen hennes påvirket de som ble igjen.

Brevtekstene er gjengitt så nært opp til originalene som mulig, men enkelte stavefeil og vilkårlig bruk av store og små bokstaver er blitt rettet for å lette dagens lesing. Av samme grunn er aa erstattet med å. Punktum er blitt satt inn der disse manglet mellom naturlige setninger.

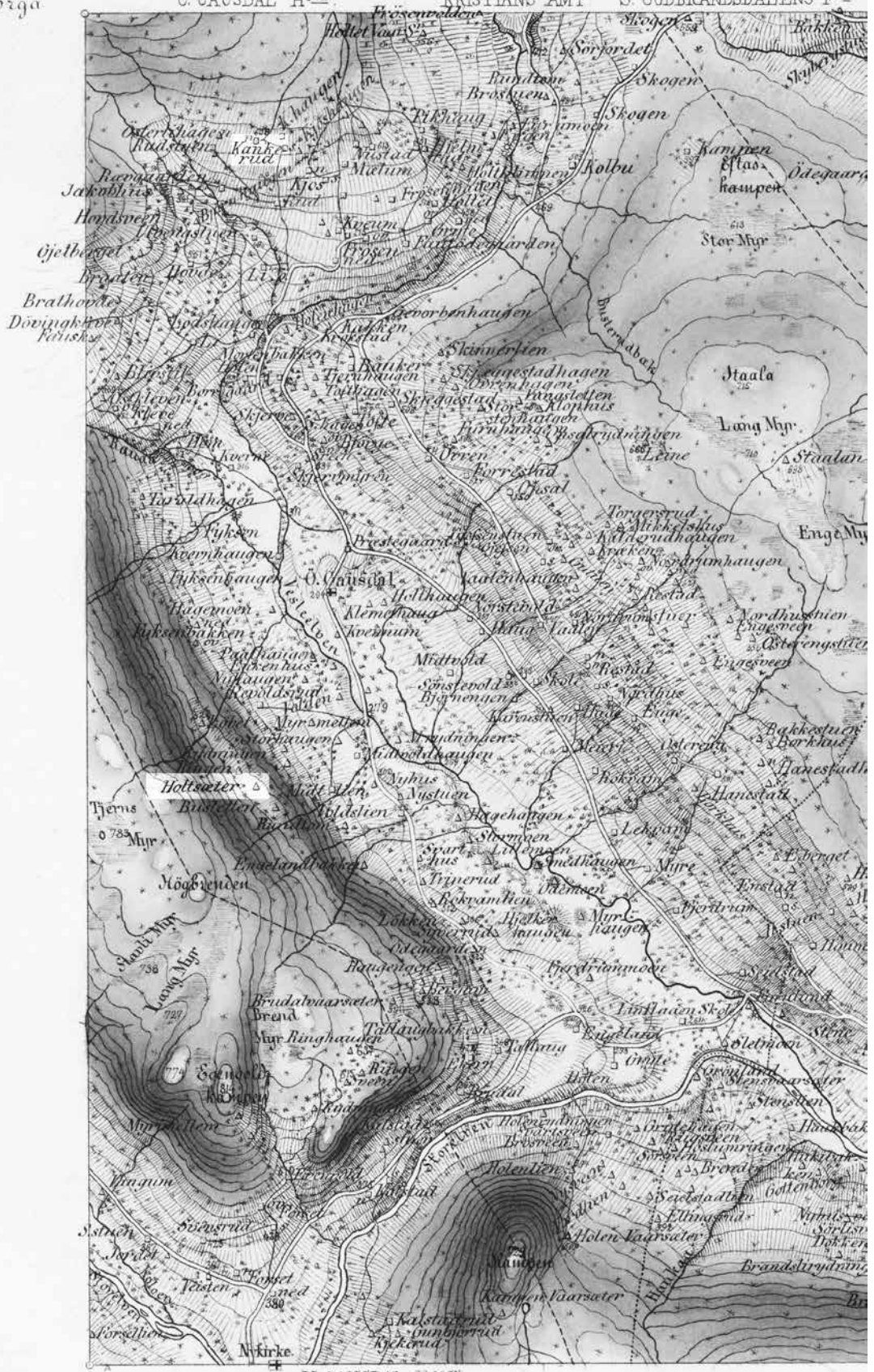
Person- og gårdsnavn ble stavet på ulike måter, og skrivemåten for samme navn kunne variere fra kirkebøker til folketellinger til brevomtale. I denne teksten er navn gitt en konsekvent, normalisert stavemåte hvor f.eks. w er erstattet med v, og ch med k. Unntaket er Mathias' bror Christian, for enkelt å kunne skille ham fra Randis bror Kristian, og fra hennes andre svoger Kristian. Det er også viktig å merke seg at mange emigranter gikk over til å bruke andre, mer engelskklingende navn i Amerika, som Anders/Andrew og Mathias/Matt. Både fornavn og etternavn kunne bli endret på denne måten.

Denne historien handler om Randi, en «anonym» husmannsdatter fra Gausdal som forble en ukjent farmerkone i Amerika. Den fortjener å bli formidlet som hennes personlige migrasjonshistorie, slik hun selv fortalte den, og supplert med hva kildene har kunnet fortelle om henne. Dette er en sann, personlig historie, som samtidig finner gjenklang i lignende migrasjonshistorier over hele verden og til alle tider.

Jeg vil gjerne takke alle som har bidratt i arbeidet med denne boka.

Furnes, våren 2017
Linda Stewart

25

Kokoppe-Indpodnings-Attest.

{ Denne Attest, som skal meddeles uden Betaling, bør forevises vedkommende Sognepræst inden 6 Uger efter Modtagelsen. }

Randi Peders^d Holtseteren

født i Gausdal af Forældrene Peder Johansen

og Anne Anders^d og boende i *Soum* Sogne

1/2 Aar gammel, er af mig Underkrevne, Aar 1861 den 29^{de}

Mai indpodet med Kokopper. Ved nøiagtigt Eftersyn

imellem den 7de og 9de Dag efter Indpodningen har jeg fundet

alle de Tegne, som vise dem at være de ægte Kokopper: de vare

nemlig hele og ubeskadigede, opfyldte med en klar Bædste, i

Midten nedtrykkede, og omgivne med en rød Cirkel; Randi

Peders^d har da ordentlig gennemgaaet de

ægte Kokopper, som beskytte for Børnekopper; hvilket herved,

paa Vre og Samvittighed, bevidnes af

Cure-Place den 24 Sept: Aar 1861.

Denne Attest er mig foreviist den 4de Octobr 1861

A. Klückner Sognepræst til Gausdal

J. W. Böhm

Randi Pedersdatter Holtseteren ble vaksineret mot kokopper som ettåring.
Kilde: David Rueds samling

Randi Pedersdatter Holtseteren

– Husmannsdatter i Gausdal

1878 – Innhøsting i Østre Gausdal

Smerten var så intens at hun nesten hadde skreket rett ut. Den jevne rytmen av skyruen som skar gjennom byggstråene hadde vært søvndyssende. Svisj, svisj, svisj. De hadde holdt på siden klokka fire denne morgenen, og nå sto sola høyt på himmelen. Det var varmt, og Randi var sliten. Kanskje det var derfor hun hadde vært uforsiktig? Kuttet i fingeren var dypt, og blodet dryppet ned mellom halmtustene. Randi skar raskt en remse av sin gamle understakk og tullet den rundt den verkende lillefingeren sin.

Skuronna var en travel tid, og bonden på Nørstevold, Simen Johannessen, ville ha byggavlingen i hus. Randi hadde hjulpet faren sin med arbeidsplikta helt siden hun var konfirmert, slik de fleste husmannsbarn måtte. Søsteren hennes, Ingeborg, var hjemme på Holtseteren i dag. Mor var ikke riktig frisk og trengte hjelp i huset.

De fleste jenter fikk bare være rakstejenter i skuronna. Men siden storebrødrene hennes, Anders og Johan, for lengst var gift og hadde fått egne åkre å skjære, måtte Randi trå til. Hun syntes det var mye morsommere å skjære enn å rake, og hun var glad for tilliten faren Peder hadde vist henne. Hva ville han si hvis han oppdaget at hun hadde skåret seg i fingeren?

Husmannsdatteren Randi

Randi ble født på husmannsplassen Holtseteren, som ligger høyt oppe i lia over prestegården i Østre Gausdal. Opprinnelig var dette en seter under gården Holte,

Randi Pedersdatter Holtseteren (f. 1860).
Fotograf: Josephine Grundseths etterfølgere, Lillehammer.
Kilde: David Rueds samling

Ca. 1880. Husmannsplassen Holtseteren ligger i åssiden i Østre Gausdal, til høyre i bildet.
Foto: Gausdal Historielag

en såkalt vårseter, dit man dro med dyrene før beitet var klart ved sommerseteren lenger inne på fjellet. Allerede før 1700 ble gården Holte kjøpt opp av bonden på gården Nørstevold. I handelen medfulgte også Holtvårseteren, som lå to–tre kilometer fra gården, og sommerseteren Holtseteren på Skei. Etter hvert som behovet for arbeidskraft på gården Nørstevold økte, ble det antakelig mer praktisk å benytte vårseteren som en husmannsplass isteden.

I første halvdel av 1800-tallet hadde antallet husmenn i Gausdal økt kraftig, slik det også var i resten av Gudbrandsdalen. I 1835 var over halvparten av befolkningen i Gausdal husmenn eller av arbeiderklasse.

I 1819 hadde Randis farfar, Johan Pedersen (f. 1793), signert sin husmannskontrakt på den gamle vårseteren. Dermed fikk han bosette seg der og brødfø sin familie, mot at han utførte arbeid på gården Nørstevold. To år tidligere hadde Johan giftet seg med Ingeborg Olsdatter (f. 1792). Med seg på flyttelasset hadde paret hatt sønnen Peder Johansen, som var født på morens hjemgård Slettmoen ett år tidligere. Da Johan døde tjue år senere, i 1839, overtok Peder husmannskontrakten på Holtseteren etter sin far.

Peder giftet seg i 1843 med Ane Andersdatter (f. 1816). Hun kom fra gården Voldslie, som lå i dalen nedenfor Holtseteren. I en alder av 44 fødte Ane 11. april 1860 sitt syvende og siste barn: datteren Randi. Søskenflokket besto videre av Anders (f. 1843), Johan (f. 1845), Ingeborg (f. 1852) og Kristian (f. 1856). Foreldrene hadde allerede mistet Ole (1850–1859) og en Ingeborg (1847–1847). Randi ble båret til dåpen 13. mai 1860 i Østre Gausdal kirke, en vakker steinkirke fra 1350.

Randi var oppkalt etter sin mormor, Randi Hansdatter Klæve (f. 1779). Morfar Anders Olsen Voldslie (1770–1844) hadde allerede vært død i mange år da Randi ble født, og hans enke Randi hadde giftet seg igjen i 1856 med Morten Holtehaugen (f. 1791).

Det var bratt på Holtseteren, men selv de bratteste jordflekkene måtte utnyttes for å kunne mette stadig flere munnar. Da Randi skar i åkeren, var korndyrkingen på topp i Gausdal. Til tross for dette klarte ikke matproduksjonen å holde tritt med befolkningsveksten i bygda. Mens bygg tradisjonelt hadde vært det viktigste matkornet i Gausdal, hadde de mer næringsrike potetene allerede i 1875 overtatt den største andelen av avlingene. Selv med disse endringene forble sult et kjent fenomen i bygda, også for husmannsdatteren Randi.

Verken far eller bror Kristian hadde lagt merke til uhellet hennes. De jobbet seg rolig videre bortover åkeren med bestemte drag. Så lenge Randi klarte å holde den bankende lillefingeren inn i hånda, ville kanskje ingen oppdage noe?

1879 – Randi liker å skrive

Randi hadde klart å holde den sårede fingeren sin skjult lenge. Altfor lenge viste det seg. Hele hånden hadde hovnet opp da hun til slutt måtte vise sin mor hva som var skjedd. Tøyfilla hadde vært illeluktende, og fingeren var i ferd med å

Husmenn i Gausdal dyrket selv de skrinneste og bratteste jordlappene.
Foto: Gausdal Historielag

skifte farge. Heldigvis hadde moren hennes blitt mer forskrekket enn sint. De fikk rensset såret ordentlig og skiftet omslag jevnlig, og omsider gikk hevelsen ned. Fingeren var fortsatt vond, og hun klarte ikke lenger å strekke den ut, men den hindret henne ikke i skrivinga.

Hver søndag tok Randi av gråpapiret hun hadde rundt skriveboken. Hun hadde selv sydd sammen noen løse ark for å ha et sted å skrive ned sanger eller dikt hun likte.

Det vesle heftet minnet henne om skolen. Hun hadde likt seg der, helt fra den første dagen i skolehuset på Vaalen. Da hun var åtte år, var den store Voll-skolen ved gården Reistad blitt ferdig, slik at hun kunne begynne der. Selv om hun ikke hadde fått fortsette på skolen etter konfirmasjonen i 1875, hadde læreren, Kristian Bøhmer, bedt henne øve videre på skrivingen. Foreldrene trengte henne til arbeidet både inne og ute, men på søndager fikk hun tid til egne gjøremål. Hun åpnet magasinet til diktet hun hadde valgt denne februar dagen i 1879, dyppet pennen i blekket og skrev av:

Dit Øie er den Stjerne klar
Som splitter Mørket i mit sind.
Mit Hjerte du for evigt har,
Og ingen anden slipper ind.

Min tro står fast som Alpens Fjeld,
Når Solen ler, og stormen ryster
Den sterke eg i dystre kveld.
Jeg elsker dig til Hjertet brister!

Randis skrivebok
Kilde: David Rueds samling

Og om vi end skal skjelles her,
Og ikke merre sees på Jorden,
Så tænk dog du jeg har så kjær
At din for evigt jeg er vorden!

Som tenåring kjente Randi seg nok igjen i slike sterke følelser. Kjærligheten var ny og altoppslukende. Sannsynligvis hadde hun allerede vært sammen med sin utkårede på seteren på Skei, der hun var budeie om sommeren. Randi hadde kjent Mathias Andersen Kankrud (f. 1858) nesten hele livet, men vennskapet hadde gått over i noe dypere. Kanskje hun følte det litt som begynnelsen på diktet hun hadde skrevet av én uke tidligere:

Ungdomsvåren

Yndigt er livet i ungdommens vår,
hjertet af freidighed svulmer og slår,
øiet det stråler og munden den ler,
blomstrende roser på kinden man ser.

Kjærlighed trives i ungdommens vår,
deilig som blomstrende rosenbusk står,
pluk da den rose men varsom dog vær,
at du ei tornerne komme for nær.

[...]

Skolejenta Randi

Randis skolelærer, Kristian Nikolai Bøhmer (f. 1827), begynte som lærer i Gausdal i 1845. Med ham fikk Gausdal sin første lærer med utdanning fra lærerseminariet. Kristian hadde tatt over stillingen etter sin far, Fredrik Vilhelm Bøhmer (f. 1799), som hadde fungert som lærer siden 1819, selv om han manglet formell lærerutdanning.

Skoleloven av 1860 bestemte at det skulle bli slutt på omgangsskolen, som hadde holdt til i uegnede lokaler rundt om på gårdene. Faste skolehus skulle bygges i alle skolekretser, og fagutdannede lærere skulle ansettes. Lærerne skulle få høyere lønninger, noe som ville gjøre arbeidskraften mer stabil. I omgangsskolene hadde det vært stor gjennomtrekk på grunn av lav lønn. Skolen fikk også egne læremidler, lesebøker og kart. Innholdet i skolen ble endret, og flere fag ble innført. Elevene ble hovedsakelig undervist i religion, men lærte også lesing, skriving og sang. Rundt 1870, mens Randi gikk på skolen, ble også fag som naturkunnskap, historie og geografi føyd til pensum. I Gausdal kunne jenter vinterstid også få undervisning i søm på lørdager.

Randi avsluttet sin skolegang i 1875, etter konfirmasjonen, slik de fleste gjorde. Jenter og gutter i denne alderen fant seg som regel tjeneste eller annet

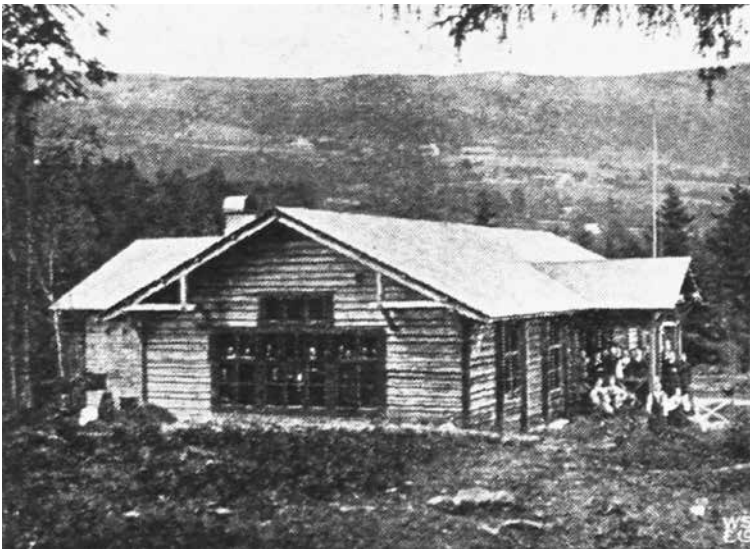
arbeid. Allikevel hadde Voll-skolen fra og med 1870 noen uker i året hatt et vide-regående tilbud til 16–17-åringene. Men ungdommene i Gausdal hadde også fått et helt annet tilbud: folkehøgskolen.

Folkehøgskolen og nye tanker

Det var utenkelig at Randi skulle få begynne der, men hun kjente selvsagt til folkehøgskolen som ble etablert i Gausdal i 1871. Teologen Kristoffer Bruun (f. 1839) fra Kristiania flyttet da denne skolen, som han hadde etablert i 1866 på Romundgård i Sel kommune, til mer egnede lokaler ved gården Fykse i Gausdal. Folkehøgskolen kom til å få stor betydning for ungdommen i bygda.

Den første folkehøgskolen ble etablert i Danmark i 1844, og var grunnlagt av presten Nikolai Frederik Severin Grundtvig (f. 1783). Han var imot puggingen som den ordinære skolen brukte som undervisningsform, og hadde større tro på frie foredrag og samtaler med elevene. Elevene skulle lære dannelse og fagkunnskap, men uten pugging og eksamen. Opplæringen skulle være livlig og folkelig samt tilpasset elevenes alder og modenhet. Grundtvig mente at opplæringen skulle få elevene til å tenke selv, og dermed utvikle kjærlighet til alt godt og sant, og til folk og fedreland. Folkehøgskolebevegelsen ble stor i Danmark, og den fikk snart mange tilhengere også i Norge.

Per Eiesland (f. 1840) fra Fjotland i Vest-Agder hadde blitt kjent med folkehøgskoleideene mens han gikk på lærerseminaret i Holt. Vinteren etter, 1860–61, holdt han skole i hjembygda Eiesland og kalte den folkehøgskole. Den ble imidlertid ingen stor suksess, og ble nedlagt året etter. Dette var likevel landets aller første folkehøgskole. Først fire år senere, i 1864, ble folkehøgskolen Sagatun

Folkehøgskolen Vonheim i Gausdal. Den arrangerte åpne torsdagsmøter med foredrag, sang, opplesning m.m. Dette ble raskt populære arrangementer, og det kunne bli trangt om plassen.

Illustrasjon fra: Kleiven, I. (1926). *Gamal bondekultur i Gudbrandsdalen - Østre og Vestre Gausdal*.

etablert på Hamar av teolog Herman Anker (f. 1839) og venstrepolitiker Olaus Arvesen (f. 1930). Denne skolen ble langt mer kjent enn forsøket til Per Eiesland, og er dermed lenge blitt kreditert som landets første folkehøgskole.

I 1872 var Bjørnstjerne Bjørnson (f. 1832) blitt invitert til folkehøgskolen, der han fortalte og foreleste. Bygdefolket satte stor pris på besøket fra den respekterte dikteren. Selv likte han seg så godt i Gausdal at han kjøpte gården Aulestad i 1875. Der bodde han sammen med sin kone Karoline Reimers (f. 1835), når han ikke var ute og reiste.

Gården Fykse viste seg heller ikke å være en ideell beliggenhet for folkehøgskolen, og i 1874 ble den derfor flyttet til gården Bø i Follebu. Det nye skolehuset, Vonheim, sto ferdig i 1875, og samme høst åpnet folkehøgskolen der. Den ble regnet som den fremste skolen i landet, med elever fra hele Norge – ja, til og med fra Danmark og Island.

Ikke alle så med blide øyne på nyvinningen. I det jordbruksbaserte Gausdal var man redd for at ungdommen etter slik en utdanning og religiøs vekkelse ikke lenger ville duge til bondeyrket. Den gamle sognepresten i Gausdal som hadde døpt og konfirmert Randi, Andreas Jørgen Fleischer (f. 1807 i Vestfold), var sterk motstander av folkehøgskolen. Han skal ha uttalt: *«La bonden beholde sin bibel og salmebok, og uro ham ikke med dette andre!»*

Det er tydelig at Randi var kjent med de grundtvigske idealene. I skriveboken hennes finner vi avskrift av en av hans mest kjente sangtekster:

Hvad solskin er for det sorte muld,
er sand oplysning for muldets frænde.
Langt mere værd end det røde guld
det er sin Gud og sig selv at kende.
Trods mørkets harme,
i strålearme
af lys og varme
er lykken klar!

Som solen skinner i forårstid,
og som den varmer i sommerdage,
al sand oplysning er mild og blid,
så den vort hjerte må vel behage.
Trods mørkets harme,
i strålearme
af lys og varme
er hjertensfryd!

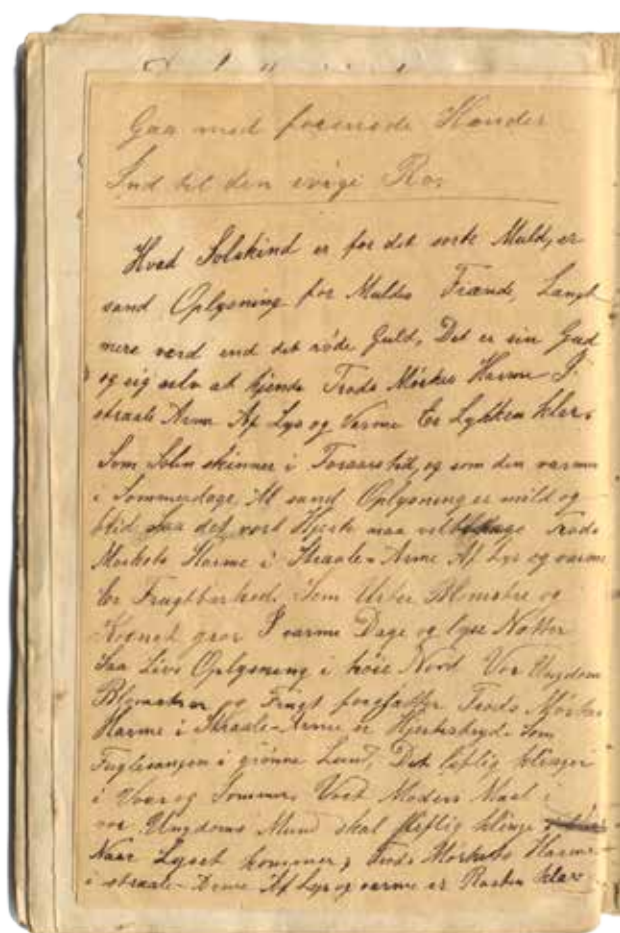
Som urter blomstre og kornet gror
i varme dage og lyse nætter,
så livs-oplysning i høje Nord

vor ungdom blomster og frugt forjætter.
Trods mørkets harme,
i strålearme
af lys og varme
er frugtbarhed!

Som fuglesangen i grønne lund,
der liflig klunger i vår og sommer,
vort modersmål i vor ungdoms mund
skal liflig klinge, når lyset kommer.
Trods mørkets harme,
i strålearme
af lys og varme
er røsten klar!

Selv om hun skrev diktet fortløpende og tett, fikk Randi ikke plass på arket til det siste verset:

Grundtvigs dikt i
Randis skrivebok.
Kilde: David Rueds samling

Vorherre vidner, at lys er godt,
 som sandhed elskes, så lyset yndes,
 og med Vorherre, som ler ad spot,
 skal værket lykkes, som her begyndes.
 Trods mørkets harme,
 i strålearme
 af lys og varme
 vor skole stå!

Grundtvig oppfordret ungdommen til å tenke selv og gjøre opp sine egne meninger. Randi hadde nok sett på sin egen mor. Både ansiktet, kroppen og hendene hennes bar tydelig preg av et strevsomt liv. Men hvilke alternativer hadde hun som husmannsdatter?

1879 – Gårdsgutten uten odel

Mathias sparket i grusen der han gikk nedover veien fra barndomshjemmet Kankrud, etter å ha gjort et ærlig dagsarbeid hos Andreas (f. 1849) og Even (f. 1853). Storebrødrene hans hadde tatt over gården hjemme og drev den sammen. Eldstebroren Andreas hadde giftet seg med Ane Johnsdatter Kveum (f. 1841) fem år tidligere. Ane hadde nå hendene fulle med Anders – den vesle nevøen hans på fire år – og babyen Johan (f. 1878), i tillegg til husarbeidet på Kankrud Vestre. Selv om Even allerede var 26 år, var han fortsatt ugift.

Heldigvis hjalp også Mathias' storesøster Eline (f. 1851) til som husholderske for brødrene sine. Det var ikke enkelt for Eline å få tjeneste andre steder. Selv om lille Mari Syversdatter ikke engang hadde rukket å bli to måneder før hun døde, snakket alle fortsatt om datteren som søsteren hans hadde født seks år tidligere, uten å være gift med barnefaren.

Uekte barn

På denne tiden ble det ansett som en skam å få barn uten å være gift, i hvert fall for barnets mor. Ved dåpen ble barnets navn registrert i kirkeboken. Ved siden av barnets navn ble det angitt om barnet var ekte eller uekte, det vil si om foreldrene var gift eller ikke. Enkelte kirkebøker inneholder også tilføyelser som første, andre eller tredje gangs leiermål, for å angi hvor mange

Mathias Andersen Kankrud
 (f. 1858).

Kilde: David Rueds samling

Mathias' bror Andreas
 Andersen Kankrud (f. 1849)
 med sin kone Ane Johnsdatter
 Kveum (f. 1841) og barna
 Anders (f. 1875) stående bak,
 Johan (f. 1878) på sin fars
 fang, og Martin (f. 1881) på
 morens fang.

Foto: Gausdal Historielag

barn moren hadde fått utenfor ekteskap. Tilsvarende informasjon om barnefaren ble derimot utelatt fra registrene.

Da Smedkankruds tidligere eier skulle reise til Amerika i 1849, hadde Mathias' far, Anders Evensen Åmoteie (f. 1820), fått kjøpt gården. Dette var samme året som han hadde giftet seg med Marte Amundsdatter Midtvoldhaugen (f. 1824), og sønnen Andreas var blitt født. Noen år senere hadde Anders i tillegg kjøpt nabogården, Kankrud Vestre. Kanskje med tanke på sønnen Even som var født i 1853? Deretter kom Simen i 1856, men han døde bare noen måneder gammel. Da Mathias ble født 22. januar 1858, var det uansett blitt flere sønner enn odelsgårder i familien.

Mathias måtte derfor skape sitt eget levebrød på annet vis. Det var alltid behov for noen som kunne reparere eller sy nytt tøy, så han valgte skredderyrket. Mathias hadde gått i lære hos en av bygda skreddere, selv om han klart foretrakk å drive med jord og dyr fremfor å fikle med nål og tråd. Men utstyret kostet ikke så mye, og hvis han sydde hjemme hos folk, trengte han ikke et eget verksted. Men snart trengte han et eget sted å bo.

Befolkningsutviklingen i Gausdal

Folketallet i Gausdal hadde økt kraftig tidlig på 1800-tallet. Avlingene hadde vært gode, og det hadde vært mer enn nok arbeid til alle. I perioden 1815–1835 var det i snitt en økning på 72 personer hvert år. Da Randi og Mathias vokste opp, var folketallet i Gausdal på sitt aller høyeste. I 1865 hadde bygda nesten 6500 innbyggere. Men denne utviklingen var slett ikke bærekraftig. Ressursgrunnlaget i Gausdal var ikke lenger tilstrekkelig, og mange måtte vurdere sine alternativer.

Emigrasjon til Amerika ble for mange en vei ut av det overbefolkede Gausdal. I femårsperioden 1866–1870 emigrerte 740 personer fra Gausdal, og for 1876–1880 var tallet 807 emigranter. I perioden 1881–1885 dro 939 gausdøler til Amerika, noe som utgjorde den største toppen i utvandringssølgene fra området. Resultatet ble en merkbart nedgang i befolkningsstatistikken.

Etter at Mathias' onkel Nils og tante Helene hadde emigrert til Amerika i 1869, var gården Midtvoldhaugen nede i dalen blitt ledig, slik at Mathias og resten av familien kunne flytte dit, og Anders og Even kunne overta Kankrud. Onkel Nils Amundsen Midtvoldhaugen (f. 1819) var den eldre broren til Mathias' mor Marte, og var gift med Helene Andersdatter (f. 1819). Mathias hadde ofte vært på Midtvoldhaugen og lekt med søskenbarna sine, men nå bodde familien hans der selv: mor Marte, far Anders og småsøskenene Sina (f. 1861), Ane (1865) og Christian (f. 1868).

Mathias var elleve år den siste gangen de hadde vært innom Nils og Helene for å ta farvel med dem og søskenbarna Randi (f. 1849), Anders (f. 1849), Amund (f. 1853) og Karen (f. 1858). Familien hadde seilt fra Kristiania 22. april 1869 med barken Martha. Overfarten til Quebec hadde tatt nesten to måneder.

Nå var han blitt 21 år, og kunne ikke bli på Midtvoldhaugen stort lenger. Kanskje han kunne få seg en husmannsplass med en liten jordflekk høyt oppe i

lia, eller leie seg inn et sted som inderst¹? Selv om gårdene og husmannsplassene lå tett nedover dalen, var det snart ikke plass til alle der lenger.

1879 – Kjærlighetens veier i Gausdal

Den skarpe lyden av de første melkestrålene som treffer spannet, ble dempet etter hvert som spannet ble fylt med varm melk. Den trygge rytmen av morgenmelkinga fylte det dunkle fjøsrommet. Randi tenkte muligens på Mathias som hadde besøkt henne igjen her på seteren.

Foreldrene hennes godtok fortsatt ikke kjæresten hennes. De mente Mathias var altfor frittalende, og skyldte på folkehøgskolens dårlige innflytelse. Randi hadde nok ikke turt å nevne at hun selv hadde vært med ham på flere møter der. Folkehøgskolen hadde vært fylt med ungdommer, både fra Gausdal og områdene rundt. Ja, noen kom helt fra Lillehammer for å være med på diskusjonene på Vonheim. Hun hadde spist av brødskivene som ble sendt rundt, og smakt på ølet, men ellers holdt seg stille på plassen sin.

Mathias hadde derimot reist seg opp, og ivrig kastet seg ut i diskusjonene. Selv om han var gårdbrukersønn, hadde han sagt at en husmann var like mye verdt som ham, om ikke mer. For hva var vel bonden uten husmenn? Det var en helt ny tanke for henne. Randi hadde alltid ment at jentene fra de store gårdene nede i dalen var mer verdt enn henne. Hun trodde det skulle være slik at de hadde finere kjoler og bedre mat enn henne. At de slapp å slite ute i åkeren, slik som hun gjorde. Kanskje var det feil? Kanskje hun fortjente like mye respekt som dem? Var det derfor Mathias slett ikke syntes det var flaut å være sammen med henne, en enkel husmannsdatter?

Foreldrene til Mathias var blitt overrasket da de ble klar over hvem han besøkte nattetid, men de la seg ikke oppi livet hans, slik foreldrene hennes gjorde. Randis mor hadde forbudt henne å treffe Mathias, mens faren bare hadde trukket på skuldrene – før han hadde gått ut etter mer ved. Randi trivdes så godt sammen med Mathias. Det var utenkelig å la være å treffe ham, selv om hun ikke likte å måtte trosse moren sin.

Seteren på Skei hadde allerede i flere år vært Randis fristed om sommeren. Utmarksbeitene i fjellet ble utnyttet med intensiv beiting for bygdas husdyr. Bestanden i Gausdal utgjorde i 1875 rundt 6500 storfe, 3600 geiter, 2800 sauer, 900 hester og 700 griser.

Randi gledet seg alltid til å følge kuene oppover veien og frem til fjellbeitene om våren. De andre budeiene respekterte hennes gode håndlag med dyrene, og lovprieste alltid osten hun laget. Det var ofte henne de kom til for hjelp hvis noe skjedde med dyrene. Her oppe slapp hun morens strenge blikk og skarpe tunge.

---

1 En inderst (eller innerst) er en person som ikke disponerer egen bolig, men som må leie seg husrom hjemme hos noen andre, gjerne i det innerste kammerset, derav navnet. Betegnelsen brukes generelt om fattige personer, oftest enslige, men også hele familier kunne være inderster.